Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

CĂRŢILE SLAVONE VECHI ÎN FONDURI ŞI COLECŢII DIN JUDEŢUL SUCEAVA. COLECŢIA MĂNĂSTIRII PUTNA

Olimpia MITRIC

Dans la première partie de l'article, l'auteur fait une présentation d'ensemble des livres anciens slavons, qui sont gardés aux grands détenteurs du département de Suceava et attire l'attention sur leur importance pour la culture roumaine. Ces livres sont imprimés dans des ateliers typographiques de Cernigov, Grodno, Kiev, Lvov, Moscou, Ostrog, Poceaev, St. Petersbourg, Vienne, Vilnius et Zabludov. On a évoqué, aussi, les noms de ceux qui ont signalé auparavant la présence de livres semblables dans cette zone-ci.

Dans la seconde partie de l'article, l'auteur fait connu le patrimoine de livre slavon gardé de nos jours dans la bibliothèque du monastère Putna, la célèbre fondation, de l'année 1466, du prince régnant Etienne le Grand.

Les notes marginales et les ex-libris, inédits, dans les langues roumaine et slavone qui accompagnent les feuilles de ces livres présentent une grande importance documentaire. Une de celles-ci est la note dédicatoire autographe dans la langue slavone de l'année 1629, pas signalée jusque maintenant, de Petru Movilă, à cette époque-là, l'abbé de Lavra Pecerska de Kiev. La note a été identifiée sur les feuilles d'un livre slavon (*Cuvântările Sf. Ioan Gură de Aur // Les discours de Saint Jean Bouche d'Or*), imprimé à Kiev en 1624, donné au monastère Sucevița, la fondation la plus importante de la famille Movilă. Aujourd'hui, le livre se trouve dans la bibliothèque du Monastère Putna. La transcription du texte, suivie par la traduction, a été réalisée en concordance avec la méthode utilisée dans les ouvrages de spécialité.

Mots-clés: livres anciens slavons, patrimoine de livre slavon, bibliothèque du monastère Putna

Marii deţinători de carte veche din judeţul Suceava (Fondul de carte veche al judeţului, de pe lângă mănăstirea Teodoreni din Suceava; mănăstirile Putna, Sucevița, Dragomirna, Moldovița şi „Sf. Ioan cel Nou" de la Suceava; Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale; Complexul Muzeal Bucovina din Suceava), câteva biserici şi persoane particulare păstrează, potrivit estimării noastre, 153 de cărţi vechi (evident, avem a face şi cu titluri în mai multe exemplare) imprimate în centre tipografice din Cernigov, Grodno, Kiev, Lvov, Moscova, Ostrog, Poceaev, St. Petersburg, Viena, Vilnius şi Zabludov[1]. Desigur, ele trebuie introduse în circuitul ştiinţific întrucât sunt

[1] Pentru cei interesaţi de circulaţia şi frecvenţa acestor tipărituri, indicăm numărul de exemplare şi vechimea, pentru fiecare centru tipografic: Kiev: 56 exemplare, din anii 1623-1792; Moscova:

BDD-A24214 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:01 UTC)

importante şi pentru cultura românească. După cum se poate constata şi din preţiosul catalog realizat de Iakim Zapasko şi Iaroslav Isaevič, pentru cartea imprimată în centrele tipografice de pe teritoriul actual al Ucrainei [1], nu sunt cunoscute specialiştilor; autorii indică şi bibliotecile din Europa, în care pot fi găsite exemplare din tipăriturile descrise.

Au mai existat câteva iniţiative în acest sens. Profesorul Ştefan Hreniuc din Suceava a făcut cunoscute, în revista Mitropoliei Moldovei, câteva cărţi mai rare imprimate la Lvov, în tipografia Frăţiei (Bratstva): o *Evanghelie* (1670) şi un *Apostol* (1696) din biblioteca personală, un *Triod al Floriilor* (1642), din tipografia lui Mihail Sliozka, dedicat mitropolitului Petru Movilă, exemplar aflat în proprietatea bisericii din localitatea Ipoteşti , lângă Suceava[2].

De asemenea, Pr. prof. Ioan Zugrav a descris, în special sub aspectul însemnărilor marginale, un *Triod pentru post* tipărit la Kiev, în Lavra Pecerska, în anul 1715, păstrat la biserica din Dănila[3]; un *Apostol* (1666), tipărit la Lvov, în tipografia Frăţiei, bogat ornamentat şi ilustrat, din proprietatea mănăstirii Sf. Ioan cel Nou din Suceava[4]; alte cărţi aflate în proprietatea bisericii „Adormirea Maicii Domnului" din Iţcani (cartier al oraşului Suceava)[5]: un *Triod pentru post* (1627) bogat ilustrat, tipărit la Kiev, la Lavra Pecerska, alt *Triod al Floriilor* (1663) şi un voluminos *Antologhion* (1694), imprimate la Lvov, în tipografia Frăţiei; o *Evanghelie* (1644), tipărită la Vilnius, un *Ceasoslov* (1724), şi un Slujebnic (1746), din tipografia Lavrei Pecerska din Kiev, un *Trebnic* (1743) şi un *Tipicon* (1763), tipărite la Moscova, toate aflate în proprietatea vechii biserici episcopale din Rădăuţi[6].

În continuare, ne vom referi la patrimoniul de carte slavonă păstrat, în prezent, în colecţiile de carte veche ale bibliotecii mănăstirii Putna, binecunoscuta ctitorie, din anul 1466, a domnitorului Ştefan cel Mare. Mai puţin cunoscută, colecţia de cărţi slavone cuprinde 42 de volume tipărite în centre tipografice din Zabludov, Kiev, Lvov şi

---

48 exemplare, din anii 1700-1784; Lvov: 37 exemplare, din anii 1639-1790; Viena: 5 exemplare, din anii 1780-1795; Poceaev: 2 exemplare, din anii 1756-1787; Cernigov: 1 exemplar, din 1761; Grodno: 1 exemplar, din 1790; Ostrog: 1 exemplar, din 1580/1581; St. Petersburg: 1 exemplar, din 1765; Zabludov: 1 exemplar, din 1569.

[1] *Памятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*. Львів, Видавництво при львівському державному університеті видавничого обеднання „Виша школа", книга перша (1574-1700), 1981; книга друга, частина перша (1701-1764), 1984; книга друга, частина друга (1765-1800), 1984.

[2] Ştefan Hreniuc, *O veche carte bisericească tipărită pe vremea Mitropolitului Petru Movilă,* în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei" (în continuare: MMS)**,** 1968, nr. 3-4, p. 231-232; Idem, *Însemnări despre unele cărţi vechi care au circulat în Moldova,* în MMS**,** 1988, nr. 1, p. 128.

[3] Ioan Zugrav, *Alte cărţi vechi bisericeşti,* în MMS**,** 1966, nr. 1-2, p. 109-112.

[4] Idem, *Cărţi rare cu diferite însemnări păstrate în Biblioteca Mănăstirii „Sf. Ioan cel Nou" din Suceava,* în MMS**,** 1968, nr. 5-6, p. 322-324.

[5] Idem, *Vechi tipărituri bisericeşti păstrate la Iţcani,* în MMS**,** 1966, nr. 3-4, p. 240-242.

[6] Idem, *Cărţile bisericeşti mai vechi din vechea biserică episcopală din Rădăuţi şi însemnările de pe ele,* în „Candela", 1924, nr. 7-8, p. 341-343.

BDD-A24214 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:01 UTC)

Moscova. Cea mai veche carte, o frumoasă *Evanghelie învăţătoare,* din anul 1569 (cumpărată „de la popa Matei din Orhei, cu un ughi"), provine din tipografia de la Zabludov. S-a demonstrat că textul acestei Evanghelii a stat la baza traducerii în limba română a *Evangheliei cu învăţătură*, tipărită de diaconul Coresi, la Braşov, în anul 1581[1].

De formate şi tematică variată (literatură patristică, omiletică şi liturgică, hagiografii, învăţături morale, scrieri filozofice, epistole), cărţile slavone sunt bogat ornamentate şi ilustrate prin contribuţia unor gravori iscusiţi. Din rândul autorilor, traduşi ulterior şi în limba română, îi amintim pe Ioannikie Galeatovski, arhimandritul Cernigovului (cu volumele *Cheia înţelesului*, *Mesia cel adevărat*), Tuptalo Dimitrii, mitropolitul Rostovului (cu vasta lucrare, în mai multe volume, *Vieţile sfinţilor)* şi Ştefan Iavorskij (cu volumul *Piatra credinţei*). Este prezent, de asemenea, şi *Trebnicul*, din anul 1646, împodobit cu stema Movileştilor, marea operă a mitropolitului Petru Movilă, care-i semnează şi predoslovia.

De mare importanţă documentară sunt însemnările marginale şi ex-librisurile, în limbile română şi slavonă, ce însoţesc filele acestor cărţi. Cele mai multe reconstituie circulaţia cărţilor, ca, de pildă, însemnările de danie către mănăstirea Putna sau Sihăstria Putnei cu frumoasa semnătură autografă a fostului mitropolit al Sucevei, Antonie, apoi mitropolit de Cernigov şi Bielgorod. De aici trimite cărţi mănăstirii sale de metanie, Putna: „Această carte, Sbornic, dăruitu-am sfintei mănăstiri Putnii, pentru ca să fie întru pomenirea noastră. Bealgrad, vleat 7253 <1745>, aprilia 25, Antonii, metropolit"(*Sbornic*, Moscova, 1700); şi Ioanichie, arhimandritul Lavrei Pecerska, trimite un Triod (Kiev, 1727) schitului putnean, la rugămintea stareţului de aici; altele au fost donate de vieţuitorii mănăstirii Putna sau au fost cumpărate de obştea mănăstirii.

Cercetarea acestei colecţii ne-a rezervat şi o mare surpriză: pe un exemplar din *Cuvântările Sf. Ioan Gură de Aur* (Kiev, 1624)[2], ce a aparţinut, după cum vom vedea, mănăstirii Sucevița (ctitoria cea mai importantă a Movileştilor), am identificat, însemnarea de danie, din anul 1629, nesemnalată până în prezent, a lui Petru Movilă, viitorul mitropolit de Kiev; în momentul donării acestei cărţi era conducătorul Lavrei Pecerska şi în plină ascensiune a activităţii publicistice, dacă este să ne referim numai la această latură a activităţii sale prodigioase. Se găseşte în partea inferioară a primelor file r. ale cărţii, dispusă în două rânduri pe fiecare filă (mai exact, pe p. 3-15, întrucât

[1] K.I. Koliada, *Ivan Feodorov i knigopechatanie nekotorykh stran vostochnoj Evropy,* în „Vestnik istorii Mirovoj kul'tury", nr. 1, Moscova, 1958 (articol tradus în româneşte în „Probleme de istorie. Traduceri din revistele sovietice de istorie", III, 1958, pp. 32-54); P. Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines,* în „Romanoslavica", IX, 1963, pp. 176-187 (După *Crestomaţia limbii române vechi.* Volumul I (1521-1639). Coordonator Alexandru Mareş, Bucureşti, 1994, p. 30, nota 79).

[2] Colligat cu volumul *Tâlcuirea Apocalipsului de Andrei, arhiepiscopul Cezareii Capadociei* (Kiev, 1625). Inv. 427, cota 1472. Potrivit acestei însemnări de danie, aceste volume au aparţinut iniţial mănăstirii Sucevița, ctitoria cea mai importantă a familiei domnitoare a Movileştilor.

BDD-A24214 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:01 UTC)

cartea are numerotate paginile), scrisă cu cerneală neagră (astăzi, uşor rădăcinie), în limba slavonă.

Lipsa primei file cu începutul însemnării, în care apărea şi numele lui Petru Movilă, ne-a determinat să acordăm mare atenţie particularităţilor grafice ale textului, pe care l-am comparat cu alte însemnări şi ex-librisuri autografe cunoscute ale mitropolitului din volumele ce ne-au stat la îndemână[1]. Edificator a fost şi autograful ierarhului, de pe fila unui manuscris grecesc[2], ce cuprinde sintagma „r□ko□ vlasno□" (cu mâna proprie), prezentă şi în însemnarea noastră. Pe alocuri apăsat şi amplificat, scrisul elegant al ilustrului teolog, prezintă câteva caracteristici (unele proprii), ce atrag atenţia, în mod deosebit, precum: hastele inferioare şi superioare ale unor litere ce depăşesc rândul; litera t suprascrisă, în poziţie finală; tendinţa de evitare a ovalului, de pildă, la litera r.

Redăm în continuare textul însemnării (cu marcarea, prin bare, a dispunerii textului pe paginile cărţii), urmat de traducere. În transcrierea textului însemnării, în concordanţă cu metoda folosită în lucrările de specialitate, am păstrat cuvintele prescurtate marcate prin title, iar literele suprascrise au fost coborâte între paranteze rotunde. De asemenea, s-au introdus majuscule şi s-a folosit punctuaţia modernă:

[...] voevodi(ç) Ze(m)lß Mo(l)da(v)ski(x), ml(s)ñïÓ bı}ïeÓ, velikïi a(r)xima(n)dri(t) sñ}oi velikoi ç¨doñvo(r)noi / La(v)ri Peça(r)skoi Kïevskoi i vßseå Rossïi, darova[3] vß sñ{i(i) monasñi(r)i S¨çêvi(c)kïi rodiñêlêi / svoi(x), Simê›na Mogili, voêvoda i g(s)p(d)rå Zê(m)li Mo(l)da(v)skoi i Ágrovlaxïiskoi, i g(s)pÈi e(g) Melanïi, / m{ñri svoe(i), vß Mo(l)dovlaxïi, søwêi vß prêdhlh S¨ça(v)sko(m), vß pamå(t) sebh i rodiñele(m) svoi(m), / da niktoÈe Ábo drßzne(t) po(d) klå(t)voÓ sñ}i(x) [...] ili sebh prisvoiñi. Pisa(n) v velikoi Lavrh Peça(r)skoi Kïevskoi, r¨koü vla(s)noü. Lh(t) ›(t) / sßzdanïa mira #ZR}LZ, ›(t) vßplßwenïa Û}e X{va #AX}KÏ, m(s)ca ge(n) z± d}nå.

[...] fiu al voievodului Ţării Moldovei, din mila lui Dumnezeu, mare arhimandrit al sfintei mari făcătoare de minuni Lavra Pecerska din Kiev şi a întregii Rusii, a dăruit[4] în sfânta mănăstire Suceviţa a părinţilor săi, a lui Simion Movilă, voievod şi domn al Ţării Moldovei şi al

[1] Archim. Ghenadie Enăceanu, *Din istoria bisericească a românilor. Estracte din Jurnalul „Biserica Ortodocsa Romana", pre anul al VII. 1883. Petru Movilă,* Bucureşti, 1882, p. 87; Dr. Nestor Vornicescu, *Sfântul ierarh Petru Movilă Mitropolitul Kievului, al Galiţiei şi a toată Ucraina. Monografie hagiografică, Tipărită în urma hotărârii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din anul mântuirii 1996, ziua 26, luna octombrie,* Craiova, 1999, p. 283, 287, 288.

[2] Victor Brătulescu, *Miniaturi şi manuscrise din Muzeul de Artă religioasă,* Bucureşti, 1939, planşa IX.

[3] Cuvânt barat de o linie.

[4] Idem nota 12.

BDD-A24214 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:01 UTC)

Ungrovlahiei, şi a doamnei lui, Melania, mama sa, în Moldovlahia, aflându-se la hotarul Sucevei, spre pomenirea sa şi a părinţilor săi, ca nimeni să nu îndrăznească sub blestemul sfinţilor […] sau să-şi însuşească. A fost scris în marea Lavră Pecerska din Kiev, cu mână proprie. Anul de la facerea lumii 7137, de la întruparea lui Iisus Hristos, 1629, luna ianuarie ziua 7.

După cum se poate observa, textul nostru mai prezintă o discontinuitate: a fost decupat rândul ce cuprindea tocmai obişnuita formulă de blestem la adresa celor ce-ar îndrăzni să înstrăineze cartea de la mănăstirea Sucevița, indiferent prin ce mijloace.

Astăzi, în biblioteca mănăstirii Sucevița se mai păstrează şi alte cărţi imprimate la Kiev, în strânsă legătură cu activitatea mitropolitului Petru Movilă[1], şi nu excludem posibilitatea ca unele să fi făcut parte chiar din aceeaşi donaţie, însă numai exemplarul de la Putna poartă însemnarea de danie autografă. De bună seamă, comunitatea monahală avea nevoie de aceste cărţi; Moldova era încă lipsită de activitate tipografică, iar în Ţara Românească, din anul 1558, nu se tipărise nici o carte. De aceea ajutorul de la Kiev va fi binevenit pe tot parcursul secolului al XVII-lea[2]. Mai precizăm că volumul kievean nu conţine alte înscrisuri marginale, care ne-ar fi putut lămuri şi asupra împrejurărilor în care a ajuns la Putna.

Această însemnare, neaşteptată, se alătură celorlalte autografe cunoscute – nu prea multe – ale marelui ierarh ortodox şi patron al culturii.

Reunite în cele mai reprezentative colecţii de carte veche din România, cărţile slavone păstrate astăzi la mănăstirea Putna, alături de celelalte cărţi tipărite şi manuscrise, de celelalte obiecte preţioase (broderii, argintării, icoane) sunt deopotrivă mărturia focarului de cultură ortodoxă de aici, ce s-a manifestat neîntrerupt, până în zilele noastre.

[1] Un alt volum colligat cuprinzând *Cuvântările Sf. Ioan Gură de Aur* (ed. 1623, 1624) şi *Tâlcuirea Apocalipsului* de *Andrei,* arhiepiscopul Cezareii Capadociei (1625) (Inv. 201)*; Învăţăturile avvei Dorothei* (1628) traduse din limba greacă de către Petru Movilă, împodobite cu stema arhimandritului, iar prefaţa îi este dedicată: „Lui Petru Movilă, fiu al voievodului Ţării Moldovei" (Inv. 196); *Evanghelie învăţătoare* (1637), cu prefaţa scrisă de mitropolitul Petru Movilă (Inv. 202); *Trebnicul* (16 decembrie 1646), marea operă, în trei părţi, a mitropolitului, care-i semnează şi predoslovia; împodobit cu stema Movileştilor este cercetat şi astăzi de cei doritori a afla desfăşurarea amănunţită a ritualului ortodox (Inv. 187).

[2] Vezi, de exemplu, Gabriel Ştrempel, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea,* în „Studii şi cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 15-42 [republicat în „Revista română de istorie a cărţii", III-IV, nr. 3 (2006)/4 (2007), p. 238-255].

BDD-A24214 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:54:01 UTC)